

Reaccions dels tibetans davant la Revolució Cultural xinesa

Trabajo Final de Master (Universitat Oberta de Catalunya),
tutorizado por el profesor Manuel Antonio López-Zafra

Introducció

L'objectiu d'aquest Treball Final de Màster és analitzar quin va ser el grau d'implicació dels tibetans en el decurs de la Revolució Cultural a la seva regió, especialment en l'etapa més dura d'aquesta campanya, tot convertint-los en protagonistes d'aquest moment tan convuls de la seva història recent. I és que, tant si van estar a favor com si van mostrar-se totalment en contra de la gran campanya ideada per Mao Zedong, la gran majoria dels ciutadans va fer alguna cosa més que no pas limitar-se a observar passivament com evolucionava aquest moviment i van acabant assolint una posició activa, ja fos de manera voluntària o involuntària, conscient o inconscient. Per tant, quan l'acadèmica June Dreyer va afirmar que "Tibetans seem to have regarded the Cultural Revolution as a Han export for Han consumption" (Dreyer: 105), va obviar que no només molts joves tibetans van formar part dels grups de Guàrdies Rojos arribats a Lhasa a partir del 13 d'agost de 1966, sinó que fins i tot els ciutadans ordinaris del Tibet van fer alguna cosa més que observar passivament el que feien els xinesos d'ètnia Han arribats d'arreu del país. Nous estudis i publicacions, fins i tot alguns testimonis contemporanis als fets, han acabat demostrant que ciutadans de totes les edats (incloent-hi nens i nenes que tenien al voltant de deu anys) van participar-hi de diverses maneres que van des de la mateixa integració a les organitzacions revolucionàries com a actes de resistència passiva (i potser fins i tot involuntària) com preservar el seu vestuari tradicional.

En primer lloc, calia establir un marc cronològic i geogràfic per limitar la recerca. Per aquesta raó, aquest treball se centra només en la Regió Autònoma del Tibet (TAR, per les seves sigles en anglès) i en la primera etapa de la Revolució Cultural, la qual finalitza amb la caiguda en desgràcia i posterior mort de Lin Biao l'any 1971. En efecte, durant els primers cinc anys la campanya es va desplegar de manera especialment violenta, no només al territori tibetà sinó també arreu de la Xina. Tanmateix, cal tenir en compte que la situació de partida al Tibet no era la mateixa que a la resta de la RPX, per la qual cosa la campanya va tenir característiques pròpies allà: hi havia un important substrat religiós susceptible de ser atacat per part dels Guàrdies Rojos; l'existència d'un govern autònom a la regió, per la seva banda, també va condicionar la manera en què es podia desenvolupar el moviment.

Anna Ferrer Gil

Llicenciada en Història, Universitat de Barcelona; Màster en Estudis de la Xina i el Japó: Món Contemporani, Universitat Oberta de Catalunya.

Interessada en la recerca sobre la situació de les minories ètniques (especialment tibetans, uigurs i mongols) a la Xina durant el període maoista.

També era necessari analitzar en què va consistir la Revolució Cultural i com es va desenvolupar arreu del territori xinès, de manera que fos possible determinar si la campanya va evolucionar seguint els mateixos temps al Tibet i fins a quin punt alguns fenòmens com l'anomenat "intercanvi d'experiències revolucionàries" o la lluita entre faccions hi van tenir la mateixa incidència. És en aquest punt on apareixeran conceptes com el *Pensament de Mao Zedong* o el *revisionisme*, cabdals per entendre què va empènyer el president Mao a endegar una campanya semblant.

El següent apartat és el que s'ocupa de tractar els actes que, d'una manera o altra, els tibetans van portar a terme per garantir que la Gran Revolució Cultural Proletària seguís el seu decurs natural, mitjançant accions com l'enrolament de joves estudiants de secundària o universitat en els Guàrdies Rojos o la participació de ciutadans anònims en la destrucció de temples o tota mena d'objectes religiosos, així com la deposició de qualsevol conducta o objecte que pogués evocar algun dels Quatre Antics. Potser aquesta part del treball és la que ha resultat més complexa, perquè en ocasions és difícil esbrinar quina era la raó que va empènyer ciutadans normals i corrents a permetre, facilitar i fins i tot col·laborar activament en una sèrie d'accions que sovint anaven en contra de les seves pròpies creences. També tracta el grau d'implicació que van tenir els ciutadans ordinaris del Tibet en la lluita entre les faccions Nyamdrel i Gyenlo que va començar a la TAR l'any 1967: a quin grup van donar suport i la raó que els va empènyer a fer-ho. En aquest punt, observarem com fins i tot accions de resistència tan significatives com la revolta liderada per Trinley Chödrön es van aprofitar de la lluita entre faccions rivals.

Finalment, l'últim apartat abans de les conclusions aborda les diverses formes d'oposició que els tibetans van tenir al seu abast, des de les accions més violentes com la participació a l'aixecament de Nyemo de 1969 o a la guerrilla de Chushi Gangdrug, fins a d'altres totalment innocents o involuntàries com continuar portant el vestuari tradicional tibetà. Hem de tenir en compte que la resistència és una postura molt complexa i difícil de mantenir, ja que les conseqüències podien anar des de fer front a una sessió de lluita o *thabdzing* fins a l'execució, en funció del tipus d'acció que s'havia dut a terme. Així mateix, qualsevol gest, per innocent que fos, podia ser qualificat com a forma d'oposició si els Guàrdies Rojos determinaven que no obeïa a l'ortodòxia maoista. D'altra banda, molts altres ciutadans van trobar la manera de burlar les consignes revolucionàries i preservar la seva pròpia cultura dels atacs dels sectors més radicals.

Marc geogràfic i cronològic

Històricament, els límits del territori tibetà no es corresponien amb els de l'actual Regió Autònoma del Tibet: també abastava gairebé la totalitat de l'actual província de Qinghai, la part occidental de Sichuan, el nord de Yunnan i el sud-oest de Gansu. Per als tibetans, aquesta enorme àrea es divideix en les regions de Ü-Tsang (Tibet central i occidental, integrat en l'actual TAR), Amdo (tota la província de Qinghai, la part tibetana de Gansu i el nord de la part tibetana de Sichuan) i Kham (la resta de la part tibetana de Sichuan i la de Yunnan), segons el que va establir un tractat signat entre l'emperador tibetà Songtsän Gampo i l'emperador xinès Daizong, de la dinastia Tang, al segle VII¹. D'aquesta manera, la frontera entre els dos imperis quedaria fixada de manera oficial. Hem de tenir en compte, però, que una entitat política tibetana no existiria com a tal després de la caiguda de

1 Aquest tractat seria signat pels dos emperadors i segellat amb el casament entre l'emperador tibetà i Wencheng, la filla de l'emperador xinès, després que les tropes tibetanes ocupessin Sungzhou, una ciutat xinesa molt propera a Chang'an (l'actual Xi'an), l'any 638 (Alay: 15).

l'imperi tibetà: els posteriors intents d'unificar el territori² reeixirien només gràcies a la intervenció de potències estrangeres. Així doncs, l'únic moment en què el Tibet va ser completament independent (almenys *de facto*) va ser durant la primera meitat del segle XX: la caiguda de la dinastia Qing, la fragmentació política de la nova República de la Xina i el context bèl·lic tant a nivell nacional xinès com a nivell mundial van permetre que el 13è Dalai Lama proclamés la independència del Tibet el febrer de 1913³.

Tanmateix, seria massa complex analitzar tot el que havia estat considerat com a territori tibetà en el passat: és una zona dividida actualment en cinc entitats territorials ben diferenciades, tres de les quals formen part d'una de més gran (és el cas de les parts tibetanes de Sichuan, Gansu i Yunnan). En efecte, l'única part reconeguda oficialment com a Tibet és l'actual Regió Autònoma, creada l'any 1964 en virtut d'una de les clàusules de l'Acord dels Disset Punts entre el Dalai Lama i el Partit Comunista xinès⁴. Per aquesta raó, l'evolució de la Revolució Cultural a la TAR va ser substancialment diferent de la que seguirien la resta de territoris que integraren el Tibet històric: la regió encara arrossegava els efectes de la fracassada revolta tibetana de 1959, la qual va forçar l'exili del Dalai Lama i va fer que la introducció de les conegudes com a "reformes democràtiques"⁵ fos un procés encara més accelerat que a la resta del territori xinès, fent que la població en notés encara més les conseqüències. També va ser diferent el grau de repressió que va patir el budisme: mentre la religió havia estat durament perseguida als territoris tibetans de Qinghai, Gansu, Sichuan i Yunnan des que Mao Zedong es va fer amb el poder a la Xina, al Tibet central i occidental hi va haver una certa tolerància fins al fracàs de la revolta de Lhasa (Topgyal: 223). És per aquesta raó que, a diferència del que passava a les regions històriques de Kham i Amdo, les autoritats del PCX no portarien a terme cap atac contra els principals recintes monàstics ni en reduirien el nombre de monjos i monges fins que l'aixecament de 1959 va acabar amb el tracte especial que havia rebut el Tibet fins aleshores (Topgyal: ib.).

2 A finals del segle XIII, el monestir de Sakya va tornar a fer-se el control de tot el territori tibetà gràcies a l'ajut ofert pel fundador de la dinastia xinesa Yuan, el mongol Khublai Khan. Els mongols tornaran a ser clau per la transformació del Tibet en una sola entitat política a mitjan segle XVII, quan Ngawang Lobsang Gyatso (conegut com "el Gran Cinquè") guanyà la guerra contra la dinastia Tsang i reuneixi novament el poder polític i religiós (Alay: 89).

3 La declaració final d'independència va ser promulgada després que les autoritats de Mongòlia i el Tibet signessin l'Acord de Urga, el 29 de desembre de 1912. Tal i com recull l'article 2 del Tractat, "El cap del poble mongol, Chjebzum Damba Lama, aprova i reconeix la formació d'un Estat [tibetà] independent i la proclamació del Dalai Lama com líder dels tibetans" (McCabe: 370). Tanmateix, la manca de reconeixement polític per part de cap altre Estat ha generat una forta controvèrsia al voltant de la naturalesa i la validesa d'aquesta proclamació. De fet, només hi ha una petita referència a la independència: "(4)... We are a small, religious, and independent nation" (Shakabpa: 248).

4 Un cop es va consumir l'ocupació militar del Tibet per part de les tropes xineses, el Dalai Lama es va veure forçat a signar un tractat en què reconeixia la sobirania xinesa sobre el Tibet a canvi de conservar el seu poder en l'esfera religiosa i la creació d'un règim d'autonomia pel que havia estat en el passat la regió de Ü-Tsang (Alay: 148-151). Tanmateix, l'impacte de la col·lectivització i l'atac a la jerarquia monàstica al Tibet Oriental van causar una sèrie de revoltes que desembocarien en la gran revolta de Lhasa de 1959: el 10 de març, Tenzin Gyatso va ser convidat a assistir sense la seva guàrdia personal a una representació teatral en la guarnició xinesa, la qual cosa va ser interpretada pels tibetans com un intent de segrestar-lo i enviar-lo a Pequín. Davant la negativa de Gyatso a assistir-hi, que va enfurismar els soldats xinesos, milers de ciutadans van aplegar-se al voltant del Norbulingka (residència d'estiu del Dalai Lama a Lhasa) i van iniciar una revolta que finalitzaria amb el bombardeig de la capital per part dels militars el dia 20. L'extrema violència que l'Exèrcit Popular d'Alliberament va aplicar contra els revoltats va empenyer el Dalai Lama a exiliar-se a l'Índia, la qual cosa va provocar que el Tractat dels 17 Punts deixés de tenir validesa (Alay: 156-157).

5 Totes aquelles mesures destinades a promoure la transformació de la Xina en un país socialista, com la col·lectivització de les terres de conreu o el desmantellament del teixit monàstic, que buscaven l'assimilació del Tibet respecte a la resta del país. Hem de tenir en compte, però, que alguns líders de la TAR com Zhang Guohua defensaven la implantació de totes aquestes mesures d'una manera progressiva que no amenacés l'estabilitat aconseguida al Tibet els anys anteriors a 1959 (Goldstein: 21).

Quant al marc cronològic, aquest treball se centra en la primera etapa de la Revolució Cultural xinesa, la qual abastaria el període comprès entre els anys 1966 i 1970. En efecte, aquesta és la etapa en què la campanya es va fer notar amb més intensitat: és en aquests anys on apareixen fenòmens com la destrucció de molts dels temples i monestirs més importants, el faccionalisme (sorgeix una facció rebel, Gyenlo, que aconseguirà apartar del poder figures tan rellevants del panorama polític tibetà com Zhang Guohua), o la revolta de Nyemo, de la qual podem dir que és el factor que va determinar el canvi de tendència de la campanya al Tibet. El fracàs i posterior repressió d'aquest aixecament van precipitar la derrota de la Gyenlo a tots els nuclis de poder regional, endegant així un procés que a la resta de la Xina tindria lloc a partir de la caiguda en desgràcia i posterior mort de Lin Biao, el que havia de ser successor de Mao Zedong al capdavant del país.

Definicions de la Revolució Cultural a la Xina i el Tibet

Què va ser la Revolució Cultural xinesa?

Segons Roderick MacFarquhar, un dels principals historiadors especialitzats en el tema, la Revolució Cultural va ser “un període d'assassinats i caos, lluita política i gairebé de guerra civil en molts casos arreu del país, que duraria des de mitjans dels anys 60 fins a mitjans de la dècada de 1970”. Aquest historiador també afirma que “va ser responsable de danys terribles per al Partit i l'Estat”. En efecte, totes aquestes circumstàncies esmentades per MacFarquhar es van donar en el període comprès entre el maig de 1966 i l'octubre de 1976: l'ordre de “bombardejar les seus centrals” va suposar en la pràctica que les institucions del Partit i del govern quedessin totalment inoperatives. Tanmateix, aquesta època no va ser la més mortífera en la història de la República Popular de la Xina: malgrat que hi va haver execucions en el marc d'aquesta campanya, la xifra de morts no supera la generada pel Gran Salt Endavant, un moviment revolucionari de masses destinat a augmentar exponencialment el potencial industrial de la Xina que se saldaria amb una greu epidèmia de fam entre els anys 1959 i 1962.

La raó que va empènyer Mao Zedong a llençar la Gran Revolució Cultural Proletària (无产阶级文化大革命) va ser la seva por que l'entusiasme revolucionari del país perdés embranzida un cop va finalitzar el procés d'institucionalització del poder. En efecte, Mao va témer que els seus camarades haguessin perdut el seu compromís amb el Partit quan li van mostrar la seva voluntat de realitzar ajustos en el procés de col·lectivització, per tal de pal·liar els efectes catastròfics de la campanya anterior. És en aquest context on va sorgir un concepte de cabdal importància durant tota la Revolució Cultural: el revisionisme, mot que servia per nomenar qualsevol acte destinat a revisar el conjunt de la doctrina comunista establerta per Lenin i Stalin i que cobraria especial importància després que els líders soviètics del govern fessin tot el possible per apaivagar els Estats Units i acabar amb qualsevol possibilitat d'una nova guerra mundial (MacFarquhar: vídeo 1).

En aquest context, Mao va pretendre convertir-se en el principal garant de l'ortodòxia del comunisme davant la “traïció” als valors del marxisme-leninisme que els líders soviètics havien perpetrat. Amb aquesta finalitat, va postular el conegut com a *Pensament de Mao Zedong*⁶, un corpus teòric que havia de suposar en la pràctica l'adaptació del marxisme-leninisme a les característiques polítiques,

6 Segons Feng Wuzhong, professor associat de l'Escola de Marxisme de la Universitat de Tsinghua, el *Pensament de Mao Zedong* és “el producte teòric del primer pas històric en la localització del marxisme”; la “guia científica per a la revolució i construcció de la Xina”, i el “valuós tresor espiritual del nostre Partit i el nostre poble [xinès]”.

econòmiques i socials pròpies de la Xina. També va voler assegurar-se que els seus successors es mantindrien fidels als ideals socialistes, però tenia por que alguns dels seus camarades més veterans, com Liu Shaoqi, poguessin caure en el revisionisme. Calia educar una nova generació revolucionària que pogués prendre el poder un cop Mao hagués mort, per la qual cosa va idear una campanya que servís per fer-los experimentar en què consistia una revolució. Per això, calia que ataquessin els fonaments mateixos del Partit i l'Estat, abolint qualsevol jerarquia i relació de poder en les universitats, els centres de treball o els principals organismes polítics. I ho van fer, obeir a la consigna "bombardegeu la seu central".

L'inici del caos originat per la Revolució Cultural es pot situar a l'estiu de 1966, després que milers de Guàrdies Rojos d'arreu de la Xina es reunissin a la plaça de Tiananmen de Pequín, on van ser encoratjats per Mao Zedong en persona. Després d'això, els joves revolucionaris començarien a desplaçar-se arreu del país en els coneguts "intercanvis d'experiències revolucionàries", durant els quals es dedicarien a la destrucció de totes les institucions del Partit i de l'estat. La violència que van emprar contra els "enemics de classe" estava justificada. També els tresors culturals de la Xina van ser durament atacats per ser considerats contrarevolucionaris, la qual cosa suposaria l'inici de la campanya contra els Quatre Antics. Tanmateix, l'extrema violència dels Guàrdies Rojos el va empènyer a iniciar el moviment d'enviament massiu de joves estudiants a les zones rurals a partir de l'any 1968 (MacFarquhar: vídeo 2), amb l'objectiu que fossin educats pels pagesos.

Què va suposar per al Tibet?

Tsering Topgyal escriu que, durant la Revolució Cultural, els Guàrdies Rojos xinesos i tibetans van causar destrosses contra la cultura, la religió i les costums del Tibet (Topgyal: 227), i que tots els aspectes de la cultura tibetana van ser prohibits, "reformats" o destruïts. Per la seva banda, Tsering Shakya sosté que la campanya va tenir com a conseqüència "la destrucció de la identitat diferenciada del Tibet. Els xinesos propagaven ara una política de total assimilació i la identitat tibetana va ser reduïda només a la llengua, tot i que (...) fins i tot aquesta va ser atacada" (Topgyal: ib.). Bandi Srinivas afirma que els Guàrdies Rojos veien la Revolució Cultural com una oportunitat per difondre'n el comunisme i impulsar l'assimilació cultural dels tibetans, incloent-hi aquells que havien preservat la seva identitat durant segles (Srinivas: 58). El mateix autor afirma que la campanya va ser vista per als tibetans com una exportació Han per ser consumida pels mateixos Han (Srinivas: ib.), hipòtesi que serà desmentida al llarg d'aquest treball. En efecte, autors com Wang Lixiong afirmen que un gran nombre de tibetans va prendre part activament en la destrucció dels temples, va renegar de la seva fe mil·lenària i va convertir-se en el sector més ferventment partidari de Mao Zedong⁷, per la qual cosa la interpretació de Srinivas es podria considerar superficial.

En què va consistir el faccionalisme?

Podem situar l'inici de la lluita entre faccions en el moment de creació del Grup Central per a la Revolució Cultural en el si del Comitè Central del PCX entre els anys 1966 i 1967. Aquest grup, liderat pel mateix Mao Zedong, Lin Biao, Jiang Qing (l'esposa de Mao), Yao Wenyuan, Zhang Chunqiao i Wang Hongwen⁸, s'oposava a exercir cap mena de mesura per controlar el fervor revolucionari dels estudiants, tal com els demanaven d'altres alts dirigents del Partit com Liu Shaoqi i Deng Xiaoping. El

7 "un grand nombre de Tibétains ont pris une part active à la destruction des temples, renié leur foi millénaire et qu'ils sont devenus les plus fervents partisans de Mao Zedong, c'est à dire, de l' «occupant»" (Wang: 487).

8 Els quatre darrers integrarien el grup conegut com a "Banda dels Quatre" la qual seria culpada de tots els excessos violents produïts durant la Revolució Cultural després de la mort de Mao, l'any 1976.

desacord sobre com gestionar la Revolució Cultural va ser aprofitat per Mao per atacar durament Liu i Deng, els quals serien posteriorment apartats del poder sota acusacions de ser revisionistes. Aquest procés va provocar, en paraules de Joel Andreas, la paralització del Partit Comunista i l'aparició de faccions rivals en totes les institucions educatives d'arreu del país, la qual cosa posava de rellevància el conflicte entre els fills de les elits polítiques i els intel·lectuals (Andreas: 464). I, malgrat els intents de Zhang Guohua⁹ per intentar mantenir l'experiment revolucionari sota control, les lluites entre faccions al Tibet van ser inevitables: el desembre de 1966, alguns grups de Guàrdies Rojos xinesos i tibetans radicalitzats i contraris a mantenir la Revolució Cultural sota control van convergir en la facció rebel Gyenlo (Goldstein: 23). El seu objectiu era acabar amb el comandament del Front Unit o Nyamdrel, el grup que encapçalava les principals institucions al Tibet i, per tant, volia evitar que els joves rebels escampessin el caos arreu de la regió.

La lluita entre els dos grups rivals no era, per tant, més que un reflex del que succeïa en el mateix moment a escala nacional: mentre Nyamdrel intentava mantenir la Revolució Cultural sota control seguint les consignes del Consell d'Estat, Gyenlo volia implementar-la en el Tibet amb totes les conseqüències, tal i com propugnava el Grup Central per a la Revolució Cultural (Srinivas: 315). A més, els radicals van aconseguir que Jiang Qing (l'esposa de Mao) i els seus aprovessin l'arribada de més Guàrdies Rojos a Lhasa, amb l'objectiu de donar-los suport (Srinivas: 316). Un cop van aconseguir expulsar Zhang del poder, els rebels van atacar totes i cadascuna de les institucions de la regió a cada prefectura, cada comtat i cada població. Entre els xocs més violents figura l'atac que l'exèrcit va perpetrar contra la seu que els radicals havien establert al temple del Jokhang de Lhasa l'any 1968, la qual cosa va provocar el creixement de l'animadversió entre Gyenlo i l'Exèrcit Popular d'Alliberament (Goldstein: 24). Tot i que l'epicentre de les disputes entre faccions es va situar a la capital tibetana, la lluita es va notar més en alguns comtats de les àrees rurals com Nyemo (Goldstein: ib.). La inestabilitat provocada per aquests enfrontaments va ser, en efecte, una de les raons que expliquen la revolta llençada per la monja Trinley Chödrön en aquest comtat l'any 1969, la qual analitzarem posteriorment.

Els inicis de la Revolució Cultural al Tibet: passió i caos

El 13 d'agost de 1966, un cop la notícia sobre les resolucions adoptades pel PCX a l'onzena sessió plenària va arribar a Lhasa, una multitud va sortir a manifestar-se pels carrers de la ciutat. Simultàniament, Guàrdies Rojos xinesos i tibetans, entre els quals hi havia alumnes i professors de l'Institut i l'Escola Normal de la capital tibetana¹⁰, van dirigir-se cap al Camp de les Ensenyances (Sungchoerawa, en tibetà, el lloc on usualment s'havien celebrat debats i sessions d'aprenentatge al voltant del budisme) per escoltar les arengues de Tao Changsong o Xie Fangyi, professors de l'Institut de Lhasa¹¹. Mentre els estudiants cantaven consignes i escoltaven els seus docents, una multitud

9 Zhang va ser el president de la Regió Autònoma del Tibet des de la seva creació l'any 1965 fins que l'any 1967 va ser enviat a la província de Sichuan com a cap del grup preparatori per a la creació del futur Comitè Provincial Revolucionari i comissari polític de l'exèrcit a la regió militar de Chengdu (Srinivas: 317).

10 També hi havia estudiants tibetans provinents d'altres institucions xineses com la universitat de Tsinghua o la de Pequín, tal com veurem en analitzar la composició dels Guàrdies Rojos. Entre els professors, destaquen els noms de Tao Changsong i Xie Fangyi, tots dos docents de l'Institut de Lhasa (Woeser: 187).

11 Davant la falta de dades més concretes disponibles a d'altres fonts, em baso en el testimoni de Dawa (nom fictici), antic Guàrdia Roig de la universitat de Tsinghua destinat a Lhasa, entrevistat per Tsering Woeser al seu llibre i, per tant, testimoni directe dels fets (Woeser: 177-184).

va penetrar al temple del Jokhang i va procedir a saquejar-lo, causant destrosses a les principals estàtues de divinitats búdiques i disseminant les pàgines dels reculls de sutres arreu del Barkhor, la més central de les zones de circumval·lació i pelegrinatge que envolten el temple¹². Segons alguns testimonis, però, el temple del Jokhang no va quedar totalment destruït aquell dia, sinó que el saqueig seria parcial gràcies a la intervenció d'alguns dels Guàrdies Rojos. Malgrat tot, l'episodi es va saldar amb la detenció i internament d'una gran part dels lames del temple, la profanació de centenars de capelles i amb 12 morts i centenars de ferits.

La mateixa situació es va repetir a d'altres edificis de gran importància per als tibetans tant de la capital com d'altres punts de la regió. Així doncs, llocs de gran importància com el monestir de Ganden¹³ (construït per Tsongkhapa, fundador de l'orde Geluk), van quedar totalment destruïts per l'acció de les masses a la caça dels Quatre Vells. En alguns casos, fins i tot es van realitzar bombardejos aeris allà on la dinamita o l'artilleria havien estat insuficients per a la labor de destrucció (Srinivas: 308). Sovint, la tasca destructora era realitzada des de les mateixes instàncies governamentals de la Regió Autònoma: és el cas del monestir de Ramoche, que va ser totalment ensorrat amb el pretext que era la zona per on havia de transcórrer una important autopista (Srinivas: ib.). El palau de Norbulingka, la qual havia estat residència d'estiu del Dalai Lama fins el 1959, també va patir l'acció de les masses: els que hi van entrar van destruir tots els tresors que hi albergaven els seus pavellons (Srinivas: 307). En d'altres llocs com el palau de Potala, l'antiga residència oficial dels Dalai Lames des que el cinquè Dalai Lama, Ngawang Lobsang Gyatso¹⁴, el fes construir al lloc on havia estat la seu de l'antic imperi tibetà, els danys no van ser tant a nivell físic com a nivell simbòlic. Els Guàrdies Rojos hi van penjar una bandera xinesa a la part més alta de l'edifici, així com dos grans cartells que deien "Llarga vida al Partit Comunista xinès" i "Llarga vida al President Mao" (Srinivas: 307). Per tant, tots els símbols de la identitat diferenciada del Tibet van ser reemplaçats pels principals exponents de la identitat xinesa: la bandera i la figura de Mao Zedong.

Així doncs, tant de les fonts consultades com d'alguns dels testimonis entrevistats per Tsering Woesser a la seva obra (especialment rellevant és el de la persona que utilitza el pseudònim de Dawa) se'n pot deduir que les masses van participar abastament de la destrucció dels principals temples i monestirs del Tibet, tot i que les seves accions tinguessin lloc sovint sota la coacció de les autoritats o dels Guàrdies Rojos. Si desobeïen les consignes del Partit, s'arriscaven a ser etiquetats com a "dimoni de vaca i esperit de serp" i a ser sotmesos a sessions de lluita, ja que la seva postura era interpretada com un acte de desafecció vers el Partit i Mao Zedong, així com una rebel·lió que tenia com a objectiu preservar els Quatre Antics¹⁵. A més, en el cas del Tibet tot l'antic substrat cultural (recordem la relació tan estreta que existeix entre la cultura tradicional tibetana i el budisme) era

12 Tsering Youdron narra l'episodi en què, caminant pel Barkhor, va haver de trepitjar les pàgines de llibres sagrats que hi havia disseminades pel terra: "(...) Les pages des livres sacrés étaient plus abondantes par terre que les feuilles des arbres. (...) Toutes ces pages étaient souillées et déchirées en mille morceaux." (Woesser: 127).

13 L'abast de la destrucció al monestir de Ganden queda ben reflectida en aquest passatge: "(...) But for the statue [of Tsongkapa], everything was reduced to rubble, and its stones were used as construction material and distributed all around" (Srinivas: 307).

14 Conegut com "el Gran Cinquè", va ser ell el primer en dotar la figura del Dalai Lama no només del poder religiós que ostentava com a figura cabdal de l'orde Geluk, sinó també del poder polític l'any 1642. Per a més informació sobre aquesta gran figura religiosa, hom pot consultar la Llista de Dalai Lames confeccionada per l'actual Oficina del Dalai Lama (<https://www.dalailama.com>).

15 Els antics usos, els antics costums, la cultura antiga i el pensament antic.

susceptible de ser atacat amb especial virulència. Per això la Revolució Cultural va tenir un impacte tan violent al Tibet.

Guàrdies Rojos, saquejadors, observadors:

els tibetans favorables a la Revolució Cultural

Algunes dades sobre la participació dels tibetans en la campanya

Aproximadament un 1% de la població d'origen tibetà va participar directament en la Revolució Cultural des dels inicis de la campanya al Tibet (Srinivas: 306). Destaca especialment la participació d'adolescents i joves universitaris, molts dels quals ni tan sols arribaven als vint anys. La majoria d'aquests joves s'havien enrolat com a Guàrdies Rojos de les seves respectives institucions educatives, entre les quals destacaven l'institut i l'Escola Normal de Lhasa, però també d'altres de fora del Tibet com l'Institut Tibetà de les Nacionalitats de Xianyang, a la província xinesa de Shaanxi. A més, també era important la presència de jove revolucionaris tibetans procedents de les universitats de Pequín o Tsinghua, així com de la 3a seu dels Guàrdies Rojos de la capital xinesa. Tanmateix, la resta de la població no hi va participar empenya per la seva simpatia ideològica amb el comunisme, sinó moguda per l'ambient caòtic que es respirava aleshores a tot el Tibet. A més, la falta d'implicació en la campanya podia ser fàcilment interpretada com a mostra d'adhesió als Quatre Antics, la qual cosa convertia l'individu en "dimoni de vaca i esperit de serp"¹⁶ i objectiu de les interminables sessions de *thabdzing*¹⁷.

Així doncs, grans sectors de la població tibetana (especialment els més joves) van participar en les campanyes de pillatge d'objectes sagrats, com estàtues o llibres de sutres, inconscients del dany que això suposaria per al seu patrimoni cultural i religiós. En el marc de la campanya contra els Quatre Antics, era normal que tots aquells en possessió d'alguna mena de representació religiosa o de la cultura antiga la lliurés als grups creats pels Guàrdies Rojos a tal efecte, els quals s'encarregaven de la confiscació i, en molts casos, de la seva destrucció. Tanmateix, en alguns casos eren aquestes mateixes persones les que lluitaven per salvar els objectes confiscats, arriscant-se així a ser sotmesos a escorcolls i a sessions de lluita en cas de ser descoberts.

Malgrat tot, gairebé tota la població (inclosos els analfabets) participava a les sessions d'estudi de les *Citacions del President Mao*, un compendi de frases cèlebres del President xinès elaborat per Lin Biao, el que havia d'ocupar el seu càrrec en un futur¹⁸. Era molt habitual que gent de totes les edats es reunís per llegir, reflexionar i compartir les seves opinions sobre el pensament de Mao Zedong com a mínim un cop al dia, tot i que sovint es feien sessions d'estudi al matí i a la nit. S'esperava dels tibetans, igual que dels xinesos, que intercanviessin algunes d'aquestes cites com a fórmula

16 Expressió freqüentment utilitzada pels Guàrdies Rojos tibetans i xinesos per referir-se a aquells suposadament contaminats per la superstició religiosa durant les sessions de lluita (Bhum: 91).

17 Nom tibetà que rebien les "sessions de lluita", o reunions de masses en què s'identificaven i criticaven públicament aquells que havien tingut alguna mena de comportament contrari a l'ortodòxia marxista.

18 Lin Biao cauria en desgràcia l'any 1971, acusat d'orquestrar un cop d'Estat militar amb l'objectiu de deposar el President Mao i substituir-lo en el càrrec. Moriria el mateix any, quan l'avió en el que viatjava es disposava a volar cap a Mongòlia.

de salutació, o que interrompessin les seves activitats quotidianes per recitar alguns passatges de l'obra i estudiar-los de manera conjunta.

Destructors de la seva pròpia cultura:

participació dels tibetans en el saqueig i destrucció de temples

Es van donar alguns casos en què la motivació dels participants no era l'eradicació dels principals vestigis de la seva cultura, sinó simplement una raó de supervivència. L'exemple més evident el trobem en la destrucció del monestir de Sakya, de la qual alguns joves tibetans van participar amb la finalitat de poder aconseguir fusta suficient per construir-se els seus propis refugis¹⁹. En aquest cas, podem constatar clarament que la seva participació en la destrucció del recinte monàstic no va ser voluntària, sinó fruit de la combinació entre les seves circumstàncies personals i la pressió que van rebre per part dels Guàrdies Rojos.

En alguns altres casos, les autoritats van haver de mobilitzar gent de poblacions veïnes davant la resistència dels vilatans a destruir el seu propi patrimoni religiós. És el cas de part del recinte monàstic de Sakya, de la qual es van haver d'encarregar els habitants del poble veí de Dongka en un principi (Srinivas: 311). Tanmateix, a mesura que avançava el saqueig s'hi van sumar cada cop més vilatans, probablement perquè van veure que podien aconseguir recursos per satisfer les seves pròpies necessitats. Amb tot, existeix un altre factor de pes que podia empenyer les masses a destruir el seu propi patrimoni: era la manera més efectiva de demostrar el seu compromís amb el pensament de Mao Zedong i l'eliminació de qualsevol rastre dels Quatre Antics. A més, alguns col·lectius de població hi estaven especialment interessats, sobretot si alguna circumstància del seu passat els podia fer susceptibles de ser anomenats "dimonis de vaca i esperits de serp". També s'hi van implicar ciutadans algun familiar dels quals era sospitós de ser un "seguidor de la ruta capitalista"²⁰, el pitjor crim que podria cometre algú en la Xina de Mao i que podia ser castigat fins i tot amb la mort. El mateix passava amb aquells que tenien un "mal origen de classe": descendents d'antics aristòcrates o relacionats d'alguna manera amb l'estament religiós, la qual cosa els empenyia a fer un esforç suplementari per provar la seva lleialtat envers el PCX.

No té sentit afirmar que el saqueig del temple del Jokhang fou perpetrat només per Guàrdies Rojos. En efecte, diversos testimonis de l'època afirmen que el comitè del districte del Barkhor²¹ va ser qui va mobilitzar els habitants de Lhasa perquè profanessin el temple i el seu interior, tot destruint-ne les principals estàtues votives i objectes de valor. Tenint en compte que molts dels que ho afirmen havien estat Guàrdies Rojos sota el comandament directe de líders estudiantils com Xie Fangyi o Tao Changsong, és altament probable que els principals responsables del saqueig fossin els mateixos tibetans, empesos per les autoritats locals. Va ser gent normal la que va penetrar a l'interior del temple i va començar a llençar algunes de les principals estàtues a terra, al mateix temps que destruïen les pàgines dels llibres de sutres i les disseminaven pertot arreu²².

19 "A large number of youth from Sakya joined the pillage! One of the motivating factors (...) was the hope of taking away scarce wood for erecting their own dwellings in Sakya" (Srinivas: 311).

20 Un dels motius que va empenyer Mao Zedong a llençar la Revolució Cultural va ser precisament la seva creença que la dictadura del proletariat estava amenaçada per l'existència d'una classe capitalista disposada a fer-se amb el poder (Jin: 18).

21 Ye Xingsheng, un dels testimonis citats per Woese a la seva obra, cita expressament Rinzen, director adjunt del comitè del districte, la persona més directament implicada amb l'organització del saqueig (Woese: 225).

La participació en la lluita entre les faccions Nyamdrel i Gyenlo

Malgrat que Zhang Guohua va intentar controlar la Revolució Cultural per tal de garantir l'estabilitat a la regió, no va poder fer res per evitar el sorgiment d'una facció rebel a Lhasa. Aquest grup radical, conegut com a Gyenlo, es va fundar a partir de la unió de diverses organitzacions de Guàrdies Rojos xinesos i tibetans que volien portar l'experiment revolucionari fins les seves últimes conseqüències i desfer-se'n de les principals institucions a nivell local i regional. Zhang i els líders regionals van crear una facció rival l'any 1967, coneguda com a Front Unit o Nyamdrel (Goldstein: 24). Els dos grups es van veure immersos en una onada d'enfrontaments que va escampar-se arreu de la regió. Per la seva banda, els tibetans van participar activament en aquestes lluites. En primer lloc, cal destacar el paper dels Guàrdies Rojos d'aquest grup ètnic, els quals van posicionar-se clarament a favor d'una facció o una altra²³. Com a membres de cadascun dels grups, els tibetans van participar en tots i cadascun dels enfrontaments entre rebels i oficialistes com els aldarulls que van tenir lloc a la ciutat de Lhasa i a d'altres ciutats com Shigatse o Chamdo, però també van patir les conseqüències dels enfrontaments: segons Srinivas, les tensions entre els dos grups van provocar l'enduriment dels càstigs contra els tibetans, incloent-hi les violacions en massa o la tortura (Srinivas: 318-139).

A les zones rurals, els camperols tibetans van aprofitar l'embranchida de Gyenlo per protestar contra els perjudicis que les col·lectivititzacions de terres i bestiar els estaven ocasionant. Així doncs, alguns camperols van decidir no pagar els impostos en espècie i denunciar la situació aprofitant les sessions de *thabdzing* organitzades pel comandament rebel contra els seus rivals ideològics, els quals van aprofitar el suport dels vilatans en els seus esforços per deposar els membres dels governs locals (Ferrer: 57-58). Per tant, van utilitzar els mitjans posats per Gyenlo per denunciar suposats enemics de classe per denunciar aquells funcionaris del govern que havien fet un major servei als ocupants xinesos, independentment de la seva ètnia. D'altra banda, l'existència de dues faccions rivals va ser un dels condicionants perquè la revolta de Nyemo de 1969 tingués lloc: la seva líder, Trinley Chödrön, va aprofitar la situació que acabem de descriure per assegurar-se el suport de la mateixa Jiang Qing i atraure'n un gran nombre de seguidors. L'antiga monja va ser capaç d'integrar aspectes aparentment contradictoris com una extrema lleialtat a Mao Zedong i al radicalisme revolucionari amb una defensa fanàtica del budisme. Així mateix, els membres de la facció rebel van saber utilitzar la capacitat de mobilització de la religiosa en els seus atacs contra els rivals ideològics i contra l'Exèrcit Popular d'Alliberament.

Alguns exemples de resistència:

dels petits actes quotidians a les grans accions d'oposició

Molts tibetans, especialment els més joves, van participar activament en els esdeveniments més importants de la Revolució Cultural al Tibet. Fins i tot els més petits eren encoratjats pels seus mestres i pels quadres del Partit a constituir grups de Petits Guàrdies Rojos la funció dels quals era recitar fragments del Llibre Roig per totes les cases del seu veïnat, o fins i tot desplaçar-se allà on

22 Tsering Youdron, mare de Woeser, narra com s'havia vist obligada a trepitjar les fulles d'aquests llibres, les quals eren "més abundants al terra que les fulles dels arbres" (Woeser: 127).

23 Dawa, un dels tibetans entrevistats per Woeser a la seva obra, afirma que hi havia grups de Guàrdies Rojos a cadascuna de les dues faccions (Woeser: 197).

treballaven els pagesos i els obrers industrials per fer-los arribar les ensenyances de Mao (Bhum: 28). Molts d'ells també participaven a les sessions de lluita o denunciaven companys sospitosos de retre culte a algun dels Quatre Antics, especialment entre aquells nens i nenes internats a les diverses escoles arreu de la regió.

Tanmateix, el decurs dels esdeveniments al Tibet no va rebre un suport unànim per part de tota la societat de la regió, i les formes de resistència van oscil·lar des d'actes subtils i sovint involuntaris en la vida quotidiana fins d'altres caracteritzats per la seva naturalesa violenta. Independentment del tipus d'acció, qualsevol mostra d'oposició dels tibetans davant la Revolució Cultural podia ser durament castigada, amb sancions que oscil·laven des de les sessions de lluita o *thabdzin* fins l'arrest o l'execució per als casos més greus.

Formes quotidianes de resistència

Des d'un primer moment, en l'entorn acadèmic es va generalitzar la pràctica de canviar la lletra d'alguns *lu* o *lashe*²⁴ per dotar-los d'un rerefons revolucionari que emmascarés el seu caràcter tradicional i no els convertís en un dels "quatre antics". Així mateix, alguns adolescents en edat escolar van crear de manera clandestina els seus propis reculls d'aquestes cançons en un intent de preservar la seva pròpia cultura. No cal dir que, en cas de ser descobert, no només rebien un càstig exemplar sinó que s'exposaven a l'escarni públic davant els seus companys i el personal docent (Bhum: 41-55). El mateix passava amb els clàssics literaris i els antics tractats de gramàtica tibetana. Quant als llibres de literatura clàssica, van ser prohibits perquè constituïen un element més de la tradició i, per tant, dels "quatre antics". Per la seva part, la gramàtica tibetana va patir una reforma radical l'any 1971, a partir de la qual es va prohibir la utilització de l'*ukyu* i el *she*, signes de començament i final de frase, respectivament. Qualsevol obra que portés algun d'aquests signes era classificada com a supersticiosa malgrat la seva temàtica, per la qual cosa molts llibres genuïnament revolucionaris van ser prohibits (Bhum: 63).

Com a conseqüència de la prohibició de tantes obres, els alumnes de les escoles van començar a repetir la mateixa operació que amb els reculls de *lashe*: van començar a posar en circulació còpies clandestines dels principals tractats de gramàtica i ortografia, en un intent de preservar la puresa de la seva llengua. També hi va haver resistència activa i quotidiana contra l'eliminació de tot vestigi de culte religiós durant aquesta campanya, malgrat que les represàlies podien ser extremadament greus. I és que algunes persones, especialment les més grans i de conviccions religioses més profundes, van seguir amb pràctiques com les pregàries o les peregrinacions vers Lhasa (Woeser: 227). A més, moltes famílies van fer el possible per preservar els altars que tenien a l'interior de les cases, tot i que provaven d'amagar-los el millor possible per por a les conseqüències en cas de ser descoberts. Tanmateix, a mesura que la campanya avançava i el caos s'apoderava del Tibet la població va tendir a viure la seva devoció d'una manera cada cop més privada i clandestina (Woeser: ib.).

Actes involuntaris d'oposició

En altres ocasions, en canvi, alguns actes involuntaris es convertien en actes de resistència contra les imposicions dels Guàrdies Rojos. És el cas de l'obligació d'abandonar la vestimenta tradicional tibetana per substituir-la pel vestit típic de la Xina comunista, compost per un parell de pantalons

24 Cançons populars cantades a les àrees rurals. Els *lashe*, en particular, són de temàtica amorosa cantades tradicionalment pels pastors a les muntanyes (Bhum: 41).

de cotó i una camisa de color gris, blau marí o verd militar. Degut a l'escassetat de teixit per a confeccionar l'uniforme reglamentari, molts tibetans es veien obligats a continuar vestint la seva *chuba* tradicional, per la qual cosa podien ser sotmesos a sessions de lluita o *thabdzing*²⁵. El mateix càstig estava reservat per aquells que es neguessin a tallar-se les trenes per a semblar-se als xinesos Han.

Aquest també podia ser el cas dels petits Guàrdies Rojos, nens en edat escolar que, com hem dit abans, feien diverses sortides per difondre el pensament de Mao Zedong. Potser ells no n'eren conscients, però cada cop que els seus pares els prohibien sortir en alguna de les seves expedicions estaven dificultant l'expansió de la campanya, especialment a les àrees més remotes del Tibet²⁶. També podien ser induïts de manera subtil a abandonar la seva tasca nocturna, ja que alguns dels seus hostes aprofitaven l'estat de cansament d'alguns d'aquests nens per induir-los subtilment a abandonar la lectura del Petit Llibre Roig o a interrompre la recitació d'algun dels seus fragments.

Resistència activa: la guerrilla de Chushi Gangdrug

El caos de la Revolució Cultural, la qual era vista per alguns com un "producte Han per al consum de la pròpia ètnia Han", va permetre que alguns grups organitzats de tibetans ataquessin algunes posicions de l'Exèrcit Popular d'Alliberament o destruïssin algunes de les principals línies de comunicació²⁷. A més, la condició fronterera de la Regió Autònoma del Tibet i el caos que va caracteritzar aquest període van facilitar l'activitat de la guerrilla Chushi Gangdrug²⁸, una organització paramilitar finançada i entrenada per la CIA que llençava els seus atacs des de la seva base a la regió de Mustang, al Nepal. Aquest moviment, liderat per Angdrug Gombo Tashi, havia començat com un conjunt de grups independents que començaren a lluitar contra l'Exèrcit Popular d'Alliberament des de l'any 1956 (McGranahan: 103), però que després s'unificarien i començarien a actuar primer des del Tibet i després des de la seva base a Mustang. Per tant, va implicar tibetans residents tant dins la TAR com de l'exili. Abans i durant la Revolució Cultural, aquest grup paramilitar va rebre suport logístic, entrenament i finançament per part dels serveis secrets nord-americans (McGranahan: ib.), els quals el veien com un mitjà efectiu per desestabilitzar el país en plena Guerra Freda²⁹. Per això van acceptar ajudar un grup format davant l'amenaça que representava l'Exèrcit Popular d'Alliberament per a la seguretat nacional del Tibet (McGranahan: 105), hipòtesi compartida pel govern dels EUA. A més, el suport clandestí a la guerrilla tibetana donava als americans l'oportunitat de limitar les resolucions de l'ONU sobre el conflicte tibetà a l'àmbit dels drets humans, sense qüestionar obertament la

25 "But the shortage of cloth forced Tibetans to wear their traditional costume. People possessing traditional Tibetan dress were paraded and humiliated in the streets" (Srinivas: 309).

26 Pema Bhum explica com, en el seu cas, la seva mare li va prohibir que continués participant en les lectures nocturnes per por que se li gastessin les sabates abans de l'hivern (Bhum: 40).

27 "It seems that the breakdown of authority in Tibet has enabled anti-Han groups to attack army posts and destroy communication links with much less fear of reprisal than before" (Dreyer: 105).

28 Chushi Gangdrug va ser el resultat de la unificació de les diverses guerrilles la creació de les quals va ser promoguda per la facció del govern tibetà contrària al Tractat dels 17 Punts. Sota el lideratge d'Angdrug Gombo Tashi, el que havia estat un conjunt de rebels provinents de la regió històrica de Kham (Tibet oriental) va començar a donar els seus primers cops el 1957, tot protagonitzant diverses revoltes contra el desplegament de les "reformes democràtiques".

29 Cal recordar la posició estratègica del Tibet a nivell geopolític: a més de la seva condició de regió fronterera, és el territori on neixen alguns dels rius més importants del continent asiàtic, que nodreixen d'aigua països com l'Índia, el Pakistan, Vietnam, la Xina o Tailàndia, entre d'altres (Alay, 2009: 26-29).

sobirania xinesa sobre el territori (McGranahan, ib.). Abans de la Revolució Cultural, l'acció més important del grup liderat per Angdrug Gampo Tashi va ser el descobriment d'uns documents secrets sobre la Xina de vital importància per als Estats Units: lluny de la imatge de prosperitat que el PCX volia transmetre, el material decomissat revelava els horrors del Gran Salt Endavant i l'abast de la fam que aquesta campanya liderada per Mao Zedong havia provocat (McGranahan: 119-120). Al mateix temps, el govern tibetà a l'exili va poder demostrar de manera fefaent les atrocitats que el govern xinès estava cometent a la Regió Autònoma del Tibet (MacGranahan: 120). La guerrilla va continuar realitzant incursions al Tibet i rebent suport per part dels EUA durant la Revolució Cultural, fins que l'administració Nixon va decidir adoptar una política d'aproximació a la Xina a partir de l'any 1969 (Goldstein: 5) i va aturar els programes d'entrenament i el finançament del grup armat tibetà.

La resistència portada a l'extrem: l'incident de Nyemo de 1969

L'exemple més significatiu de resistència contra el desplegament de la Revolució Cultural al Tibet va ser, però, la revolta de Nyemo de 1969³⁰. Aquest "incident", tal com és conegut en la historiografia xinesa, va ser protagonitzat per Trinley Chödrön, una antiga monja que afirmava haver estat posseïda per Ani Gongmey Gyalmo, la tieta del mític rei Gesar de Ling. Chödrön era una dona incapaç d'adaptar-se a la vida seglejar després d'haver estat forçada a abandonar el monestir Kagyu de Thaser, tancat en el marc de la repressió que seguí a la fracassada revolta tibetana de 1959. L'antiga religiosa va saber aprofitar el caos generat pel conflicte entre les faccions Nyamdrel i Gyenlo per liderar un aixecament caracteritzat per la seva extrema violència, ja fos contra membres de l'Exèrcit Popular d'Alliberament o contra alguns funcionaris tibetans del Partit involucrats en el desplegament de la campanya. Tanmateix, la figura de Trinley Chödrön no va ser determinant per a l'esclat de la revolta, sinó que la seva capacitat de mobilització va ser utilitzada pels líders rebels per al seu propi benefici.

Tot i que la bibliografia sobre aquesta revolta encara és força limitada³¹, existeixen diverses interpretacions al voltant de la seva naturalesa. Així doncs, alguns autors defensen el seu caràcter d'aixecament nacionalista i fins i tot de caire mil·lenarista, la qual cosa fa que l'arribin a qualificar fins i tot de "segona revolta tibetana". Entre els principals defensors d'aquesta teoria es troba Warren Smith, el qual va definir l'aixecament a la monografia *Tibetan Nation* (1996) com "un conflicte nacionalista entre dues organitzacions de masses (...) resultat dels atacs del Partit Comunista contra tots els aspectes de la cultura tibetana durant la Revolució Cultural" (Goldstein: 18). En aquesta mateixa línia, Tsering Shakya la defineix com una "revolta mil·lenarista i insurgència caracteritzada pel desig d'alliberar-se de l'opressor" (Goldstein: ib.), on el component de reivindicació de la cultura i identitat tibetanes tindria més pes que no pas la seva relació amb la Revolució Cultural (Shakya: 345)³². Per la seva banda, Tsering Topgyal defineix l'incident de Nyemo com una "resposta cultural" "inspirada pel desig dels tibetans de recuperar, en certa mesura, la seva llibertat social, psicològica

30 Per un anàlisi en profunditat d'aquesta revolta i el seu abast tant a nivell polític com a nivell religiós, hom pot consultar l'article que he publicat al número 7 de la revista *Asiadémica*: "La resistència tibetana contra la Revolució Cultural xinesa: la revolta de Nyemo de 1969".

31 El meu article a la revista *Asiadémica* ha estat la primera obra publicada en llengua catalana sobre aquesta qüestió. La majoria de la informació que he pogut consultar, però, és accessible únicament en anglès.

32 Shakya sosté, per tant, que els atacs perpetrats pel grup de Trinley Chödrön no anaven dirigits contra "seguidors de la ruta capitalista", sinó contra "enemics de la fe" (Shakya: 345).

i cultural” (Topgyal: 229). A més, també el qualifica com una resposta mil·lenarista i violenta contra la violenta i despietada construcció de la nació socialista (Topgyal: ib.).

L'escriptor xinès Wang Lixiong, en canvi, rebutja cap nexa entre la revolta de Lhasa de 1959 i la revolta de Nyemo de 1969. Durant aquesta segona, els tibetans van revoltar-se per a lluitar pels seus propis interessos, especialment per impedir que les terres que havien rebut feia 10 anys de mans de l'aristocràcia fossin ara a mans de les Comunes Populares (Wang: 522). Contràriament al que postulen els autors que hem esmentat abans, la qüestió nacionalista no va tenir cap pes per aquest autor, per la qual cosa rebutja obertament el sobrenom de “segona revolta tibetana”, en al·lusió a la primera de la dècada anterior (Goldstein: 19).

Un cop hem repassat totes aquestes interpretacions, podem trobar una definició més adient per a la revolta protagonitzada per Trinley Chödrön: podem definir-la com un aixecament nascut a causa del malestar dels tibetans davant la col·lectivització de terres, que aniria evolucionant cap a una defensa acarnissada i extremadament violenta de la cultura i la religió pròpies del Tibet. Tot i que potser els seus seguidors van lluitar efectivament contra l'ocupació xinesa de la regió, no podem afirmar que el nacionalisme fos un component determinant de la ideologia dels revoltats, ja que la mateixa Chödrön va compatibilitzar la defensa del budisme amb la lleialtat gairebé cega envers Mao Zedong i els seus postulats més radicals. L'antiga monja va aliar-se amb els líders de la facció rebel al comtat de Nyemo, situat prop de Lhasa, per acabar amb l'hegemonia del grup oficialista a la zona. Tot i que era en si mateixa una representant de la “superstició”, la mateixa Jiang Qing va beneir la seva aliança amb Zhang Yongfu, el líder dels rebels al comtat, degut a l'ingent nombre de potencials seguidors que l'encarnació d'una figura cabdal en l'imaginari popular tibetà com la tieta del rei Gesar podia atraure per a la seva causa.

Al principi, però, aquest moviment rebel va nàixer més aviat com un seguit de protestes contra la col·lectivització de terres promoguda pels líders de Nyamdrel, als quals els camperols descontents van sotmetre a sessions de *thabdzing*. A aquest descontentament previ per la carestia de gra i les mesures col·lectivitzadores es van sumar el caos provocat per la mateixa Revolució Cultural i la lluita entre faccions rivals (Ferrer: 57), tot afavorint que la revolta s'estengués ràpidament a 18 dels 70 comtats que integren la Regió Autònoma del Tibet: des del mateix Nyemo, Phempo o Nagchu a l'oest fins Biru, Shotalthosum i Markham a l'est (Smith: 549). Tot i el seu vincle amb el sector més ultraesquerrà del Partit Comunista Xinès, l'aixecament protagonitzat per Trinley Chödrön va suposar també una reivindicació de les tradicions i la religiositat del Tibet, així com un rebuig a una política de col·lectivització de terres que havia tingut conseqüències nefastes per a la població camperola. Així doncs, va exercir un doble paper com a “mèdium” en el pla religiós i com a vetlladora pel compliment dels preceptes dictats per Mao Zedong³³. En efecte, els seus seguidors actuaven empesos més per una voluntat de protegir el budisme de tots els atacs que podia rebre que no pas per lleialtat vers el comandament de la facció rebel. Per tant, la seva es va convertir en una acció de resistència activa contra tots els aspectes de la Revolució Cultural, la qual cosa li acabaria costant la vida.

Paradoxalment, l'execució de Trinley Chödrön i els seus principals seguidors va suposar la imposició del “vell ordre” contra el que volien lluitar: el fracàs de la revolta de Nyemo va suposar també que la facció Gyenlo perdés tot el poder que havia anat acumulant al Tibet des de l'any 1967. En efecte, la repressió de l'aixecament i la caiguda en desgràcia de Lin Biao l'any 1971 van causar que el Front

33 “Trinley Chödrön/Ani Gongmey Gyalmo (...) made a distinction between the material world and the moral/spiritual world of culture and religion. (...) In the former, Mao was responsible.” (Goldstein: 42).

Unit recuperés totes les parcel·les de poder que havia anat perdent des que el Grup Central per a la Revolució Cultural mostrés el seu clar suport al grup rival. Així doncs, el gradualisme de Zhang Guohua, Ngawang Jigme Ngabo i els seus va triomfar sobre el radicalisme de la facció oposada. Per tant, els mateixos contra els quals el grup liderat per Ani Gongmey Gyalmo s'havia revoltat van ser, en última instància, els que van posar fi a la destrucció dels principals símbols religiosos del Tibet, els mateixos que els revoltats volien preservar.

Reivindicació de l'imaginari tradicional en la revolta de Nyemo: l'epopeia del rei Gesar de Ling

Tot i que ja n'hem parlat breument en explicar la revolta, que Trinley Chödrön basés el seu ascendent sobre els revoltats en l'afirmació que estava posseïda per Ani Gongmey Gyalmo, la tia del mític rei Gesar de Ling. Tot i que se'n desconeix si la figura d'aquest monarca llegendari està basada en un personatge històric³⁴, la llegenda té tal importància per als habitants de tot el Tibet històric que se n'han fet infinitat d'estudis no només per part d'historiadors o folkloristes tibetans, sinó també per tibetòlegs xinesos i estrangers³⁵ des de la dècada de 1930. En efecte, la "Gesarologia", tal com Lara Maconi nomena la disciplina encarregada de l'estudi i la difusió d'aquesta obra èpica, va patir una mena de boom abans de l'any 1956, sovint utilitzada com a eina política per emfasitzar el caràcter "bàrbar" i retardat de l'ètnia tibetana. Amb aquest propòsit, la traducció de l'obra d'Alexandra David-Néel, considerada simplista i idealitzada, va ser encoratjada per autors xinesos com l'etnòleg xinès Li Anzhai i Chen Zhongxiang, al mateix temps que proporcionaven tota mena d'assistència a l'autora i al seu company Yongdun Lama durant la seva recerca a la província de Sichuan (Li: 318).

Així doncs, la figura del rei Gesar de Ling i tot el que en tingui relació tenen una important ascendència entre els tibetans, fins al punt que alguns li atorguen un origen diví: seria l'encarnació de Padmasambhava, la qual cosa el converteix en una mena de divinitat per al budisme Vajrayana (Maconi: 375-376). Per tant, l'afirmació per part de Trinley Chödrön que havia estat posseïda per Ani Gongmey Gyalmo, la tia del mític monarca, era una manera no només de reivindicar la religió i la cultura pròpies del Tibet, sinó també d'assentar la seva legitimitat com a líder en un suposat origen diví. Això, juntament amb els seus suposats poders profètics i curatius, explica per què l'aixecament es va escampar des de Nyemo a 18 comtats veïns (Topgyal: 228).

Segons Joenyi, una dona entrevistada per Woesser a la seva obra, la monja també afirmaria actuar amb la connivència del Dalai Lama³⁶, la qual cosa li atorgava encara més legitimitat i va servir com a al·licient perquè ella i els seus seguidors ataquessin les guarnicions de l'Exèrcit Popular d'Alliberament i els quadres xinesos i tibetans als quals acusaven de destruir el patrimoni cultural i religió d'una manera extremadament violenta (Ferrer: 56). D'altra banda, l'apropiació del mite per part dels revoltats liderats per Chödrön encaixa amb el procés de recuperació de la llegenda, en el seu vessant més nacionalista i mil·lenarista, que va tenir lloc al Tibet a partir de la dècada de 1950 (Maconi: 383). En efecte, l'epopeia va ser utilitzada com una eina per reivindicar, d'una manera

34 No és possible confirmar la historicitat del personatge, però la figura del rei Gesar de Ling és un tema recurrent de la literatura èpica no només al Tibet, sinó també a Mongòlia, Buriàtia, el Nepal o fins i tot la Xina (Maconi: 372-373).

35 Els primers estudis al voltant d'aquesta epopeia van ser duts a terme per experts xinesos com Li Anzhai o Ren Naiqiang a la província de Sichuan. Tanmateix, la primera obra de rellevància sobre l'epopeia va ser obra de l'escriptora francesa Alexandra David-Néel, la qual va editar un resum de la llegenda basada en una versió típica de l'est del Tibet (Maconi: 374).

36 "Elle professait que le Dalaï Lama allait revenir ou tenait des propos similaires, elle jouait sur la fibre nationaliste en parlant d'indépendance (...) N'importe, ces slogans appelaient toujours à se venger des Hans." (Woesser: 107).

sovint extremista, la identitat nacional tibetana davant els intents per part dels xinesos de destruir-ne les principals mostres. Alguns autors afirmen, a més, que durant la revolta de Nyemo va circular el rumor que el rei Gesar de Ling, heroi guerrer per excel·lència, havia de tornar entre els tibetans per ajudar-los a lluitar contra l'invasor xinès i contra els "enemics de la fe" (Maconi: 384).

Per tant, l'adopció del mite de Gesar pels rebels de Nyemo va constituir un acte de resistència en si mateix: van reivindicar un dels pilars definitoris de la identitat tibetana en un moment, la Revolució Cultural, en què l'objectiu principal era eradicar qualsevol mostra de la cultura antiga i substituir-la pel culte a Mao Zedong. Així doncs, va ser un acte de rebuig davant la substitució del culte al budisme i al Dalai Lama per una mena de culte laic al maoisme (Hughes: 1103). No va ser només la raó esgrimida pels revoltats per justificar la seva extrema violència, sinó també una manera eloqüent de resistir-se a la imposició d'una nova cultura que atacava frontalment els valors tradicionals del Tibet.

Anàlisi de les dades obtingudes

La Revolució Cultural va tenir una gran incidència al Tibet, malgrat que no es va desenvolupar de manera homogènia al llarg del territori: va ser molt més cruenta als principals nuclis de població com Lhasa, Shigatse, Chamdo o Gyantse, on l'abast de la destrucció del patrimoni monàstic va oscil·lar al voltant del 90% només en l'etapa anterior a la caiguda en desgràcia i mort de Lin Biao (Ferrer: 55). Amb tot, va ser l'àrea circumdant a la capital tibetana on els efectes de la campanya es van notar amb més virulència: degut a la seva situació geogràfica i a la poca distància amb la capital, la prefectura de Lhasa va ser l'àrea on es va viure amb més intensitat. En efecte, aquesta part del territori va ser l'escenari de les principals tensions entre els Guàrdies Rojos i la població, així com la zona on els conflictes relacionats amb la lluita entre les faccions rivals Nyamdrel i Gyenlo s'hi van notar amb més incidència. Tot plegat explica per què Trinley Chödrön va protagonitzar la revolta de Nyemo de 1969 en el comtat homònim, el qual forma part de la prefectura citada anteriorment i està situat a uns 100 quilòmetres de distància respecte a Lhasa.

Amb tot, hem vist que la postura adoptada pels tibetans respecte als diversos aspectes de la campanya no va ser unànime: en podem establir diferències en funció de l'edat i la zona geogràfica de residència. En primer lloc, hem constatat que els sectors més joves de la població (des de nens en edat escolar fins a joves universitaris) van ser els que es van implicar d'una manera més activa en la difusió del pensament de Mao Zedong, des de la participació en les sessions d'estudi fins a l'enquadrament en els principals grups de Guàrdies Rojos creats a Lhasa o la participació en "intercanvis d'experiències revolucionàries" amb joves d'arreu de la Xina. Per la seva edat, aquest sector de la població gairebé no havia viscut l'etapa anterior a l'ocupació xinesa del Tibet i havia estat educat en els preceptes del maoisme, per la qual cosa no els va resultar difícil col·laborar en la persecució i destrucció de tot allò que representés els Quatre Antics.

A més de la integració en grups de Guàrdies Rojos, també podem citar la participació en accions de destrucció del patrimoni monàstic com a exemples del seu posicionament contrari a la continuïtat de la tradició tibetana. Tanmateix, alguns d'aquests mateixos joves van evolucionar cap a posicions de reconeixement i defensa de la seva pròpia cultura, per la qual cosa van començar a adoptar diverses estratègies per preservar-la de manera clandestina. La població adulta, en canvi, es va mostrar molt més contrària a la propagació de la Revolució Cultural, per por als danys que podia

patir el seu patrimoni cultural i religiós. Per aquesta raó, aquest sector de la població va ser el més implicat en tota mena d'accions en contra d'aquesta campanya, des dels petits gestos de la vida quotidiana com vestir la seva *chuba* tradicional o no treure's les trenes fins a d'altres de més contundents com continuar amb les peregrinacions i les pregàries en públic, impedir els nens de participar en les activitats dels Petits Guàrdies Rojos o, en situacions més extremes, participar en moviments com la revolta de Nyemo. A més, tant la població seglar com la religiosa van lluitar de manera activa per preservar tot el que els fos possible de l'immens patrimoni budista del Tibet: molts dels que van tractar de preservar algunes figures o llibres sagrats eren gent devota però sense cap afiliació a una institució religiosa.

D'altra banda, part de la població d'ètnia tibetana va aprofitar el clima de caos i desgovern imperant durant aquest període per als seus propis interessos. Aquest és el cas dels camperols del comtat de Nyemo i rodalies, els quals van aprofitar els mecanismes oficials de càstig com les sessions de *thabdzing* com a eina per protestar contra les exaccions injustes i les mesures de col·lectivització portades a terme pels funcionaris regionals, sovint adscrits a la facció oficialista Nyamdrel. Per tant, si Gyenlo va ser la facció amb més suport tibetà no va ser perquè fos la més tolerant amb la cultura tibetana, sinó perquè era la més bel·ligerant contra el poder establert a la TAR. Així doncs, va ser aquesta circumstància la que va portar Trinley Chödrön a oferir-se per col·laborar amb Zhang Yongfu i la resta de comandaments rebels del seu comtat.

Conclusions

Contràriament al que hom podria pensar, la Revolució Cultural va ser desplegada al Tibet amb molt poca oposició per part de la societat tibetana. Tibetans i xinesos van participar conjuntament d'alguns dels episodis més significatius de la campanya a la regió, així com de les lluites entre faccions rivals que van sacsejar tota la zona durant els primers anys. Gairebé tota la població³⁷, independentment de la seva classe social o procedència ètnica, va formar part de l'engranatge encarregat de difondre el pensament de Mao Zedong i d'atacar tot allò que guardés alguna mena de relació amb la superstició i l'antiga societat que es volia fer desaparèixer. Tot i que no de manera simultània, les consignes llençades per Mao Zedong en el marc del seu experiment revolucionari també van arribar al Tibet. Milers de Guàrdies Rojos tibetans, procedents d'institucions educatives tant de dins com de fora de la TAR, es van unir als seus col·legues xinesos i van participar en la destrucció de les principals mostres de la seva pròpia cultural. A més, el culte a la personalitat de Mao es va estendre per tota la societat, sense importar-ne l'edat o el lloc de residència: fins i tot els nens van haver de memoritzar els aforismes inclosos en el *Petit llibre roig*, tot i que la majoria d'ells estava encantada amb la possibilitat de provar la seva capacitat memorística i, així, la seva lleialtat a Mao Zedong.

Tal i com afirma l'escriptor xinès Wang Lixiong, la Revolució Cultural va fer que gran part de la població renegués de la seva pròpia fe per i substituís les seves creences mil·lenàries pel pensament de Mao. No només ho van fer els joves enrolats als Guàrdies Rojos, sinó també gent normal com els tibetans que van participar en el saqueig de llocs sagrats com el temple de Jokhang, a Lhasa. Va ser gent sense cap relació amb el jovent revolucionari la que, a instàncies del comitè del districte

37 "(...) Tout le monde y était mêlé [dans la Révolution Culturelle], impliqué de quelque manière. Chaque individu était partie prenante. (...) Mais, en vérité, la Révolution fut comme un orage qui, sans exception, arrosa tout le monde. Il y a eu seulement des divers degrés d'implication." (Woeser: 148).

del Barkhor, va entrar en un dels edificis religiosos més importants del Tibet i va destruir-ne gairebé totes les estàtues i reculls de sutres que contenia el recinte. Això desmenteix una de les hipòtesis defensades amb més força per alguns historiadors i/o defensors de la causa tibetana: que actes d'aquesta mena van ser portats a terme en exclusiva per joves radicals la majoria dels quals era d'ètnia Han.

Quant a la resistència, l'únic acte realment significatiu va ser l'incident de Nyemo, liderat per la monja Trinley Chödrön l'any 1969. Va ser ella qui va actuar al mateix temps com a braç executor de la facció radical Gyenlo en la seva lluita ideològica contra els membres del grup rival, i com a encarnació dels valors del budisme en el que es podria qualificar com a "lluita contra els enemics de la religió". Els seus atacs contra soldats de l'Exercit Popular d'Alliberament i funcionaris locals del comtat de Nyemo no van tenir, amb tot, un caràcter de lluita entre ètnies: alguns dels quadres assassinats per Chödrön i els seus seguidors van ser d'origen tibetà, qualificats per alguns com a "traïdors" a la seva cultura i la seva religió. Sí que van ser, en canvi, un factor determinant en la inestabilitat política que va marcar les institucions de la prefectura de Lhasa durant aquest període, la qual cosa va propiciar que fins i tot la mateixa Jiang Qing beneís la col·laboració entre Gyenlo i el grup de la monja. Tanmateix, la detenció i posterior execució d'Ani Gongmey Gyalmo i els seus suposaria el triomf final del Front Unit, encarnat al Tibet per la facció Nyamdrel i, per tant, pels partidaris de mantenir l'esperit de la Revolució Cultural sota control. L'altre exemple de resistència violenta va tenir lloc pel context geopolític i històric en què es trobava el Tibet en aquest període. La guerrilla de Chushi Gangdrug, finançada per la CIA durant la dècada dels seixanta i part dels setanta, va realitzar petites incursions al Tibet en un moment favorable per les tensions frontereres entre la Xina i la Unió Soviètica al nord i per les conseqüències de la guerra amb l'Índia de l'any 1962, la qual cosa convertia el territori en un escenari de conflicte per la seva condició de regió fronterera. Amb tot, no podem sobredimensionar la importància del petit exèrcit liderat per Angdrug Gampo Tashi, ja que el seu paper es va limitar a una sèrie d'incursions en territori tibetà que no van tenir cap més efecte.

Amb tot, això no vol dir que la Revolució Cultural no tingués cap més oposició. Hi va haver tota mena d'actes de resistència passiva, fins i tot alguns involuntaris com continuar vestint la *chuba* tradicional per la manca de teixits o el cas dels Petits Guàrdies Rojos a qui els pares impedié de continuar amb la seva tasca revolucionària, fins a d'altres de plenament conscients com el camuflatge d'obres "tradicionals" de la llengua i el folklore tibetans per revestir-les d'una suposada naturalesa revolucionària. A més, algunes persones d'edat més avançada van seguir realitzant peregrinacions a Lhasa fins i tot quan les masses ja havien destruït el patrimoni més valuós del temple del Jokhang. També es va produir una reavaluació de clàssics de la cultura tibetana com l'epopeia del rei Gesar de Ling en aquest període: durant la revolta de Nyemo, aquesta narració èpica va esdevenir el nexa d'unió entre els revoltats, al mateix temps que va servir per justificar l'autoritat de Trinley Chödrön al capdavant del grup. Així mateix, la població d'ètnia tibetana va saber utilitzar els mecanismes de sanció impulsats pel Partit, especialment les sessions de *thabdzing*, com a recurs per protestar contra algunes de les reformes que els membres del Front Unit van introduir en les zones rurals: units als rebels de Gyenlo, molts tibetans del camp van criticar durament els dirigents locals i van col·laborar de manera activa a depositar-los. Aquest és un fenomen especialment palès en analitzar la revolta de Nyemo, ja que Trinley Chödrön i els seus seguidors van mantenir una relació especialment estreta amb la cúpula del grup rebel al comtat.

D'altra banda, el Partit Comunista Xinès no va començar una revisió profunda del que havia suposat aquest període de la història recent del país, amb tots els seus claroscurs, fins la celebració de la 3a

sessió plenària de l'XI Congrés del PCX, durant la qual es confirmaria de manera definitiva el lideratge de Deng Xiaoping al capdavant del Partit i l'Estat. Així Deng, una de les víctimes més conegudes de la purga orquestrada per "Banda dels Quatre" per radicalitzar els òrgans de poder del partit, va convertir-se en el símbol més poderós d'un nou període, on les autoritats van intentar rehabilitar molts dels intel·lectuals, quadres i dirigents del país que havien estat víctimes dels Guàrdies Rojos. Va ser aleshores quan es van començar a qüestionar les conseqüències d'aquesta campanya, tot i que sense posar en dubte les bones intencions de Mao Zedong en llençar la consigna de "bombardejar la seu central"³⁸.

Finalment, és important deixar clar que els tibetans van ser subjectes actius durant aquesta campanya. Independentment dels motius que els empenyessin a adoptar una postura o una altra, tota la població d'ètnia tibetana es va implicar activament en les dinàmiques pròpies de la Revolució Cultural, tant d'impuls de moviment com de resistència. Tot i que va néixer com una "exportació Han", segons el que diria Srinivas, des del moment que els primers Guàrdies Rojos van entrar al Tibet la campanya va atrapar xinesos i tibetans en l'espiral de caos i fanatisme que va caracteritzar-ne els primers cinc anys. Només la caiguda en desgràcia de Lin Biao va aconseguir que les coses tornessin a una relativa normalitat, tot i que les conseqüències se'n notarien amb força durant els anys següents.

Bibliografia

- Alay, J.L. *Història dels tibetans: dels orígens històrics al conflicte polític actual*. Lleida: Pagès Editors, 2000.
- . *Tibet: el país de la neu en flames*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2009.
- Andreas, J. «Battling over political and cultural power during the Chinese Cultural Revolution». *Theory and Society* 31 (2002): 463-519.
- Cheng, P. «Liu Shao-Chi and the Cultural Revolution». *Asian Survey* 11, 10 (1971): 943-957.
- Dreyer, J. «China's Minority Nationalities in the Cultural Revolution». *The China Quarterly* 35 (1968): 96-109.
- Ferrer, A.: «La resistència tibetana contra la Revolució Cultural xinesa: la revolta de Nyemo de 1969». *Asiadémica* 7 (2016): 52-61.

38 El que el Gran Timoner pretenia amb aquest eslògan fou iniciar el procés perquè dirigents com Liu Shaoqi o Deng Xiaoping, considerats "dretans", fossin purgats dels organismes de poder del Partit. En efecte, Mao Zedong no pretenia una altra cosa que atacar tots els càrrecs situats a posicions immediatament inferiors a la seva, tot llençant "(...) a struggle from below to seize power from the handful of party people in authority taking the capitalist road" (Cheng: 946).

- Goldstein, M. et al. «Conflict and the Cultural Revolution: The Nyemo Ani Incident of 1969». A *Conflict and Social Order in Tibet and Central Asia*, editat per F. Pirie i T. Huber. Leiden: Brill, 2008.
- . «Tibet, China and the United States: Reflections on the Tibet Question». *The Atlantic Council of the United States' Occasional Paper* (1995).
- Hugues, C. «Review: Rewriting the Cultural Revolution: From Centre to Periphery». *The China Quarterly* 188 (2006): 1098-1108.
- Jin, Q. *The Culture of Power: The Lin Biao Incident in the Cultural Revolution*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- Li, L. «History and the Tibetan Epic Gesar». *Oral Tradition Journal* 16, 2 (2001): 317-342.
- Maconi, L. «Gesar de Pékin? Le Sort du roi Gesar de Gling, héros épique tibétain, en Chine (post-) maoïste». A *Formes modernes de la poésie épique. Nouvelles approches*, editat per J. Labarthé, 371-420. Brussel·les: P.I.E. Peter-Lang, 2004.
- McGranahan, C. «Tibet's Cold War: The CIA and the Chushi Gangdrug Resistance, 1956-1974». *Journal of Cold War Studies* 8, 3 (2006): 102-130.
- Shakabpa, T. W. D. *Tibet: A Political History*. Nova York: Yale University Press, 1967.
- Shakya, T. *The Dragon in the Land of Snows. A History of Modern Tibet Since 1947*. Londres: Pimlico, 1999.
- Smith, W. *Tibetan Nation. A History of Tibetan Nationalism and Sino-Tibetan Relations*. Boulder (Estats Units): WestView Press, 1996.
- Srinivas, B. «An Analysis of the Cultural Revolution in Chinese Central Asia, 1966-1976». Tesi doctoral, Jawarharlar Nerhu University, Delhi, 2014.
- Topgyal, T. «The Securitisation of Tibetan Buddhism in Communist China». *Politics and Religion Journal* 6, 2 (2012): 217-249.
- Wang, L. «Réflexions sur la question tibétaine». A *Mémoire interdite. Témoignages sur la Révolution Culturelle au Tibet*, editat per T. Woesser. París: Gallimard, 2006.
- Woesser, T. *Mémoire interdite. Témoignages sur la Révolution Culturelle au Tibet*. París: Gallimard, 2006.

Recursos audiovisuales

Conferència de Roderick MacFarquhar en el marc del curs *China Part 9: Communist Liberations*, de la Universitat de Harvard.

Section 1: Setting the Stage for the Revolution [enregistrament en vídeo] (2015). Cambridge, Massachussets: University of Harvard.

Section 2: Bombard the Headquarters [enregistrament en vídeo] (2015). Cambridge, Massachussets: University of Harvard.

<https://courses.edx.org/courses/HarvardX/SW12.9x/3T2014/courseware/5f70d1ddabb9420b992473bff30cb90c/112316eca3b04f9c9f2e2c5586ace9ce/>

Conferència de Feng Wuzhong en el marc del curs *Introduction to Mao Zedong Thought*, de la Universitat de Tsinghua.

Mao Zedong Thought (毛泽东思想) [enregistrament en vídeo] (2015). Pequín: University of Tsinghua.

<https://courses.edx.org/courses/course-v1:TsinghuaX+10610224x+3T2015/courseware/7b61f0b325294c1bad3851b08e34e0e7/dea7fd5f033f4c50bdd4b020cbc06685/>